

GLOBALIZACIJA IN KRIZA**

Povzetek. Svetovna gospodarska kriza je zmanjšala zaupanje v procese globalizacije. Globalizacija kot širitev in poglobljanje trgov čez meje nacionalnih držav v nasprotju z neoklasično paradigmo ni izboljšala učinkovitosti tržne alokacije in s tem splošne dobrobiti, temveč je prispevala k številnim napakam tržnih akterjev, ki so povzročile finančno in gospodarsko krizo. Vzrokov za krizo pa ne gre iskati le v »napačnih« odločitvah v razmerah globalnih trgov, temveč tudi v političnem okviru, v katerem sodobni globalni trgi delujejo. Politika nacionalnega interesa, ki države sili k iskanju relativnih izplenov v procesih globalizacije, vodi k ustvarjanju sistemskih oziroma kolektivnih tveganj. Problem globalizacije tako ni v globalnosti trgov, temveč v protislovju med nacionalnim vladanjem in globalnim značajem sodobnega sveta. Zaradi tega je globalizacija bolj boter oziroma pogoj kot pa mati oziroma vzrok krize. Vzroki so globlji, kot pa je sama globalizacija.

Ključni pojmi: globalizacija, gospodarska kriza, tektonske spremembe, nacionalni interes

Uvod

Levica slavi, češ, Marx je imel prav. Kapitalizem je z aktualno finančno in gospodarsko krizo počil v svojem najrazvitejšem členu. Antiglobalisti pišejo osmrtnico globalizaciji. Celo *The Economist* (12. 10. 2013: 20) se sprašuje, ali je globalizacija mrtva. Doslej je veljalo, da se je Marx motil, saj je oktobrska revolucija razklenila tedaj najšibkejši člen v verigi kapitalizma. Danes so Marxova dela ponovno aktualna. Slavijo tudi občudovalci Leninovega »imperializma« kot najvišjega stadija kapitalizma (Lenin, 1946).

Med »zmernimi« kritiki kapitalizma je Thurow že pred časom trdil (1992), da ameriškemu individualističnemu modelu kapitalizma pojenja sapa, medtem ko je bolj kolektivistični nemško-japonski model v naletu. Govoril je tudi o »notranji eroziji« kapitalizma (1996): »Kako lahko sistem, ki prisega

* Dr. Marjan Svetličič, redni profesor na Fakulteti za družbene vede; dr. Marko Lovec, asistent na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

na konkurenco, ohranja učinkovitost, če kot sistem nima konkurence?» V devetdesetih je bila rojena hibridna oblika tekmovalno-sodelovalnega kapitalizma oziroma »partnerski« (*alliance*) kapitalizem¹ (Gerlach, 1992). Hall in Soskice (2001) soočata prednosti koordiniranega tržnega gospodarstva evropskega, skandinavskega in japonskega tipa ter liberalnotržnega. »Vsak od njiju ima prednosti in slabosti,« ugotavljata.

Navkljub preteklim tendencioznim ugotovitvam v zvezi s problemi kapitalizma je potrebno priznati, da je kriza, ki se je začela jeseni 2007 na ameriškem nepremičninskem trgu, vse presenetila. Podcenili smo zlasti možnosti za njeno selitev po svetu,² za selitev iz finančnega v »realni« sektor ter njen strukturni značaj. OECD (2010b: 7) je po letu 2008 pri vseh članicah opazal padec trgovine in tujih neposrednih investicij (TNI). Izjema so zgolj manj razvita gospodarstva.

Vse premalo se ukvarjamo tudi z vzroki za krizo, od njihovega pravičnega diagnosticiranja je namreč odvisna uspešnost reševanja krize. Postalo je samoumevno, da so srž krize le »igralniški« finančni sistem, špekulanti in prevaranti ter slabosti v vladanju, vključno s prevarantskimi nadzornimi ustanovami. Vzroke gre iskati globlje v sistemu kapitalističnega gospodarstva, v realni ekonomiji. Je morda prevladujoči gospodarski model tisti, ki je pripeljal do krize? Glede na trditve nobelovca R. Lucasa v nagovoru pred ameriškim gospodarskim združenjem leta 2003, v katerem je dejal, da je »osrednji problem makroekonomije, preprečevanje depresij, razrešen že nekaj desetletij« (v Krugman, 2012: 77), nas kaj takšnega ne bi smelo presenetiti.

Danes celo K. Schwab, vodja Svetovnega foruma iz Davosa, te »trdnjave kapitalizma«, poziva k »reformi kapitalizma«. »Kapitalizem v sedanji obliki,« tako Schwab, »ni več primeren za svet okoli nas. /.../ Zato ni čudno, da ljudje izgubljajo zaupanje v voditelje.« In zaupanje je, vse od uvedbe papirnega denarja dalje, bistvenega pomena za potrošnjo in investicije, vključno s svetovno menjavo in TNI. Če hočemo doseči stabilnost in odpraviti pogoje za nastanek kriz, moramo, tako Schwab (2012), torej ponovno vzpostaviti zaupanje – zaupanje v sistem in v ustanove, na katerih temelji. To še posebej velja za sodobno proizvodnjo, ki je hkrati globoko povezana in razdrobljena³ in kjer predpogoj za vključevanje v zahtevnejše dele verige dodane

¹ Gre za vrsto družbene organizacije, ki jo navdihujejo japonska omrežja podjetij in drugih deležnikov »keiretsu«.

² Forbes pravi, da je slednje, »glede na dolgo zgodovino kriz, ki se globalno prenašajo«, svojevrstna ironija. Še več, »večina razpravljavcev je zadnjih 20 let trdila, da se je tveganje za krizno okužbo zmanjšalo. To so spodbudile nedavne krize, ki so imele šibke mednarodne posledice. Na primer krize v letih 1997 in 1998 na Tajskem in v Rusiji, /.../ kriza v ZDA leta 2001, krize v Argentini in Turčiji. /.../ Na zmanjšanje možnosti okužbe naj bi vplivalo tudi dejstvo, da so investitorji izboljšali svoj analize tveganj in orodja ocenjevanja dežel. Žal pa so zadnja leta pokazala, do so bile te ocene upada možnosti okužb pretirano optimistične« (Forbes, 2012: 10).

³ Tudi zaradi tega so »nacionalna gospodarstva postala vse ranljivejša in dovzetna za t. i. sistemska

vrednosti⁴ predpostavlja dobro in zanesljivo delovanje družbenih ustanov. Tovrstnega zaupanja tehnične rešitve, o katerih je trenutno največ govora, denimo ukvarjanje s pravili igre, ne zagotavljajo, saj z njimi, kot bi rekla S. Strange (1986), še vedno ostajamo v »igralniškem kapitalizmu«⁵, le da z nekoliko več pravili in nadzora nad večinoma istimi igralci – če izvzamemo dejstvo, da je igralcev na račun rastočih gospodarstev sedaj več.

Kriza je razgalila luknjo v samem mednarodnem finančno-monetarnem sistemu⁶ in njegovem delovanju ter v sistemu mednarodnih ekonomskih odnosov v celoti in nemoč nadzora nad mednarodnimi transakcijami ter nemoč ukrepov ekonomske politike. Razgalila je ranljivost in krhkost mednarodne ekonomije in nepredvidljivost posledic različnih oblik mednarodnih transakcij. Danes se vsi ukvarjamo s pojavnimi znaki in stroški upravljanja krize, kot da je to nekakšna naravna katastrofa, ne pa človeška (*«man made»*) napaka z globljimi družbenimi vzroki. Vprašanje, ki ga je kriza odprla, pa je, ali je še vedno smiselno ohranjati sistem »globalnega hazarda«. Kriza je namreč »razgalila temeljne napake kapitalističnega sistema ali vsaj posebne oblike kapitalizma, ki se je razvila v zadnjem obdobju dvajsetega stoletja« (Stiglitz, 2010: xxi).⁷ Pozitivna plat krize je, da kaže na globino problema, ki ga ni več mogoče prezreti in zahteva temeljite sistemske rešitve. Sposobnost in pripravljenost na večje spremembe je tesno povezana, morda celo premo sorazmerna z dramatičnostjo zunanjih pritiskov, saj je zgodovinsko dokazano, da se največji preobrati zgodijo zaradi zunanjih zahtev. Posamezniki v kisló jabolko ugriznejo šele takrat, ko so v to prisiljeni. Zato se z ukrepi praviloma zamuja, kar pa seveda povzroča stroške, saj so pozne odločitve vedno dražje od zgodnejših.

Zaradi njenega globalnega značaja je v osrčju razprav o krizi vprašanje, ali je globalizacija njen poglavitni vzrok ali le eden od dejavnikov. Zato se bomo v tem članku ukvarjali z zvezo med globalizacijo in krizo. V prvem poglavju analiziramo zunanje okolje, v katerem se je kriza pojavila. V drugem poglavju sledi razprava o zvezi med krizo in globalizacijo. V tretjem poglavju analiziramo vzroke za krizo. V zadnjem poglavju strnemo poglavitne sklepe in nakažemo nekatere rešitve.

tveganja, to je, da odpove sistem v celoti, /.../ da pride do učinka domin, prenašanja problemov z ene enote na cel sistem». (OECD, 2013d: 244)

⁴ Glej »krivuljo smejanja«. (Shih, 2005)

⁵ O tem je govoril že Keynes v svoji Splošni teoriji. (1936/2006: 159)

⁶ Večina analiz se zato ukvarja bolj z analizo površinskih, najbolj vidnih tehničnih vzrokov za krizo v samem finančnem sistemu (glej tudi Mrak in Rant, 2011), manj pa s širšimi, globljimi sistemskimi luknjami.

⁷ To velja tudi za »kapitalizem« v mednarodnih ekonomskih odnosih ali pa za kapitalizem v tranzicijskih državah, ki so socializem 20. stoletja pogosto zamenjale za kapitalizem 19. stoletja, kar bi bilo problematično že ob »normalnih« razmerah, kaj šele v razmerah globalne krize.

Analiza okolja: tektonske spremembe v globalnem gospodarstvu

Ravno z globalno finančno in gospodarsko krizo je pomen mednarodnega ekonomsko-političnega okolja za nacionalni razvoj prešel v ospredje – celo pri zagrizenih nacionalistih, torej tistih, ki želijo mednarodno odvisnost nacionalnega gospodarstva omejevati za vsako ceno. Kriza je pokazala, da je potrebno to okolje in spremembe v njem jemati skrajno resno, saj odločilno vplivajo na nacionalne razvojne strategije, celo na politični sistem, in končno lahko pomagajo pojasniti vzroke krize.

Katere so ključne spremembe v mednarodnem okolju? Prva je gotovo deindustrializacija oziroma zmanjševanje vloge industrijskega sektorja, ki je sledila zmanjševanju vloge kmetijstva, najprej v razvitih in nato v razvijajočih se državah. Razvite države postajajo vse bolj storitvena gospodarstva, čeprav je ločnica med storitvami in industrijsko proizvodnjo prav tako vse bolj zabrisana.⁸ Ni si sicer mogoče predstavljati, da bi razvita gospodarstva postala povsem terciarna, saj mnoge storitvene dejavnosti sledijo industrijskemu razvoju. Osrednji razvojni izziv in konflikt kljub temu ostaja v razmerju med proizvodnjo, ki bo locirana v razvitem svetu, in tisto v manj razvitem svetu. Zdi se, da bo razvitemu svetu pripadla industrija inovacij, oblikovanja, distribucije in prodaje izdelkov, ki bodo izdelani nekje drugje (CEPII-CIREM, 2004: 5–6). Čeprav se je sprva zdelo, da procesa selitev ni mogoče ustaviti, z napredkom v informacijsko-komunikacijskih tehnologijah, rastočimi transportnimi stroški in drugimi tehnološkimi spremembami, pa tudi s povečanimi tveganji poslovanja na velike razdalje in v nepredvidljivem okolju delovno intenzivnih držav razvite države ponovno postajajo zanimive za že »odpisano« blago. Nekatere dejavnosti se vanje že »vračajo«, vendar pa se razmerje med stroški in tveganji v tujini ter povečano produktivnostjo doma vseskozi spreminja, zaradi česar bomo v prihodnosti najverjetneje priča obema težnjama.

Drugo tektonsko spremembo predstavlja vstop novih ekonomskih sil na globalno prizorišče in konec prevlade starih centrov oziroma prihajajoče »azijsko stoletje«. Po raziskavi centra Pew je v 23 od 39 opazovanih držav večina anketirancev menila, da je Kitajska že ali pa še bo nadomestila ZDA kot glavno globalno silo (The Economist, 12. 10. 2013: 5). Po nekaterih scenarijih bi Kitajska vodilna sila lahko postala že leta 2030, kmalu za tem pa naj bi ZDA prehitela še Indija. Do leta 2050 bi delež držav BRIK v globalnem BDP lahko znašal že 40 % (glej Wilson et al., 2011). Pax Americana torej prehaja v Pax Sinica, Washingtonskemu konsenzu bo bodisi sledil Pekinški konsenz bodisi obdobje multipolarnosti in večje nestabilnosti.

⁸ Le okoli 60% delavcev v predelovalni industriji lahko danes opredelimo kot proizvodnih. Obseg dodane vrednosti storitev, vsebovane v izdelkih predelovalne industrije, od sredine 1990-ih let stalno narašča (Pilat in Wolf, 2005).

Čeprav je globalizacija kot tretja tektonska sprememba že dolgo z nami, se je v zadnjih desetletjih znatno poglobila in s tem odprla vrata nizu negativnih učinkov, kot je poglobljanje neenakosti⁹, prispevala pa je tudi k pozitivnim učinkom, kot sta poglobljanje globalne delitve dela in specializacije ter demokratizacija mednarodnih odnosov s krhanjem monopola največjih držav in z vstopom novih sil. Globalizacija je imela sicer tudi negativne učinke na demokratičnost odločanja, saj je

ustvarila transnacionalne družbene akterje, ki denacionalizirajo odločanje in s tem spodkopavajo avtoriteto nacionalne demokracije, medtem ko sami za odločanje ne nosijo demokratične odgovornosti. Številne globalne organizacije, ki lahko same sprejemajo pomembne odločitve ali pa v globalnem svetu nanje pomembno vplivajo, k odločanju ne pripuščajo javnosti, hkrati pa si prizadevajo, da bi čim bolj omejile odločevalsko moč demokratičnih političnih institucij. Premik od klasičnega vladanja k vladovanju lahko zasledimo tako v lokalnem kot transnacionalnem delovanju; prav v preseganju državnih meja pa najbolj prihaja do izraza (Splichal, 2014: 13).

Po Rizmanu (2013: 63) smo priče »paradoksu, kajti medtem ko je globalizacija prispevala k širjenju demokracije po vsem svetu, se ta ni naselila tudi v ustanovah, ki so jih najvplivnejše in najmočnejše države pooblastile za globalno vladanje«. Rizman se sprašuje, »ali gre za pomanjkanje potrebne politične volje ali za interese velikih držav, da bi ohranile svojo dominacijo, za deficit demokratičnih zamisli na tej ravni ali za kaj drugega« (Rizman 2013: 63). Še splošnejši konflikt, kot je ta med demokracijo doma in nedemokracijo na globalni ravni, v mednarodnih/regionalnih organizacijah, je konflikt med globalnim značajem večine problemov, ki pestijo sodobni svet, in nacionalnim nadzorom nad soočanjem s temi problemi. Tudi tu, v tem konfliktu se skrivajo vzroki za pozno reagiranje in ukrepanje (na nadnacionalnih ravneh).

Svet se spreminja tudi na ravni sistema (četrti tektonska sprememba). Razmerje med državo in trgom prehaja iz liberalnega kapitalizma v smer državnega kapitalizma, tradicionalne kapitalistične države namreč v svojih

⁹ Običajno se največ govori o dohodkovnih neenakostih (tudi zato, ker so zanjo podatki lažje dosegljivi), manj pa o premoženjski (gre za premoženjsko, kot so vrednostni papirji, hranilne vloge, druge finančne naložbe, avtomobili ..., in nepremično, kot so stanovanja, hiše, zemljišča), ki pa je mnogo večja (več v Svetličič, 2004: 8)/ To je najbolj jasno pokazal Piketty (2014) s svojim temeljnim zaključkom knjige, ki po Milanoviču predstavlja splošno teorijo kapitalizma (2013: 2), namreč da se je kapitalizem, zaradi hitreje rasti donosov od v preteklosti akumuliranega premoženja od rasti BDP in plač, razvil v patrimonialni (dedovalni) globalni kapitalizem enaindvajsetega stoletja, v katerem je pomembnejše, v kakšni družini se rodiš, kot pa to, kaj si sposoben s svojim delom ustvariti.

izhodnih strategijah iz krize vse bolj uporabljajo instrumente, ki so bili dolgo značilni za državni kapitalizem. Celo ameriški avtorji priznavajo, da »je naša liberalnotržno utemeljena strategija postala vprašljiva« (Philipot, 2010: 187). Državocentričen globalni sistem postaja z večjim številom akterjev tudi vse bolj pluralen. S tem se zaostruje odnos med državno demokracijo, nacionalno avtonomijo (suverenostjo) in globalizacijo. Ali je res mogoče imeti vse troje hkrati? Ali pa obstaja potreba po uporabnikom bolj prijaznem tipu globalne integracije, ki bi posameznim akterjem (državam) bodisi dopuščala več prostora za svobodno določanje strategij bodisi bi zahtevala prevzemanje odgovornosti za globalne posledice? Njegov odgovor je, da demokracije, suverenosti in globalizacije ni mogoče imeti hkrati, pač pa le po dve od teh treh stvari. Hkrati lahko imamo samo hiperglobalizacijo in demokracijo (moramo pa pozabiti na nacionalno državo). Če hočemo obdržati nacionalno državo in imeti hiperglobalizacijo, potem moramo pozabiti na demokracijo. Če pa želimo kombinirati demokracijo z nacionalno državo, se moramo odpovedati globoki globalizaciji (glej Rodrik, 2011: 200).

Sedanji potrošniški model s preobiljem (nepotrebnih) proizvodov in surovinsko potratnostjo ne uničuje zgolj družbene substance, temveč tudi naravno okolje in preko njega tudi biološko substanco človeštva. To bi lahko označili kot peto, morda v tem kontekstu najpomembnejšo tektonsko spremembo. Popolnoma jasno je namreč, da z odrekanjem krme krave ni mogoče prisiliti, da bi dajala več mleka. Kapitalizem se pri vztrajanju pri svojih načelih tako vse bolj zažira v svoja lastna sredstva in iz produktivne faze svojega razvoja – kot pravi Makarovič (2013: 21), ki se sklicuje na Marxa – prehaja v »parazitsko fazo«.

Zadnja tektonska sprememba, ki je v precejšnji meri posledica prejšnjih, je, da je svet z večjim obsegom globalnih transakcij postal bolj nepredvidljiv, da se povečuje nestabilnost gibanj¹⁰ in da pomanjkanje zaupanja¹¹ postaja vsakdanji spremljevalec. Vse to vodi do začetka spreminjanja vrednot, saj ljudje v negotovem svetu in v kriznih razmerah dajejo prednost stabilnosti pred rastjo. Slednje pa ima globoke posledice za modele gospodarskega razvoja.

Kriza in globalizacija

Prejšnje poglavje je razgrnilo, v kakšnem okolju se je kriza pojavila. V tem poglavju pa nas zanima, kako je kriza vplivala na globalizacijo in kako

¹⁰ Kar 63 % anketiranih (McKinsey, 2010) »pričakuje, da bo povečana nestanovitnost postala stalna značilnost globalnega gospodarstva. Nadaljnjih 23 % meni, da bodo znatno višje ravni nestanovitnosti ogrozile ekonomsko trdnost« (McKinsey, 2010: 2).

¹¹ Prav zaradi visoke nestanovitnosti postaja pomen zaupanja vse pomembnejši (Guiso et al., 2009). Medsebojno poznavanje in zaupanje je temelj uspešnega posla (Millsap, 2012).

globalizacija na krizo. Sprva je kazalo, da bo kriza s pomočjo peska, ki ga je vsula v njeno kolesje, iztirila globalizacijo, jo zaustavila ali pa vsaj znatno upočasnila. Toda popularni protekcionistični ukrepi, ki so nazadnje poglobili veliko ekonomsko depresijo iz leta 1929, niso prevladali. Vendar pa drži tudi, da se »pod preobleko pospeševanja izvoza ali industrijske politike« skriva poplava protekcionističnih ukrepov (The Economist, 12. 10. 2013: 3). Tudi premik od multilateralnega k regionalnemu sodelovanju v zunanjih odnosih je mogoče uvrstiti v kategorijo šibitve liberalnega reda.

Po znatnem padcu mednarodnih transakcij so se te presenetljivo hitro vrstile na stare ravni. »Ponotranjili smo lekcijo 1930-ih,« piše The Economist (12. 10. 2013: 20). Sprva je prišlo do upada mednarodne trgovine in TNI, ki sta prizadela predvsem manjše in bolj izpostavljene regije. Obseg svetovne trgovine je leta 2009 padel za 12,5%, kar je več kot petkrat več od padca realnega svetovnega BDP. V primeru majhnih gospodarstev je bil padec trgovine večji. Razlog za to je lahko relativno večja trgovinska odprtost ali pa relativno večji padec BDP. Padci obsega trgovine in BDP so bili večji tudi v razvitih državah (WTO, 2012: 2). Kriza je tako neposredno zmanjšala trgovinsko globalizacijo. Relativni padci trgovine v BDP niso novost, saj že zgodovinske faze globalizacije poznajo vzpone in padce.¹² Toda že leta 2010 se je obseg svetovne trgovine povečal za 13,9% (kasneje se je rast umirila na okoli 5%), ob 3,8-odstotnem porastu svetovnega BDP (2,4% leta 2011). Obseg izvoza v deležu BDP se je leta 2011 vrnil na ali celo presegel predkrizno raven. Deleži izvoza v BDP so se pri tranzicijskih članicah EU v obdobju po kriznem padcu povečali bolj kot pri drugih majhnih članicah, še posebej v odnosu do držav BRIK (Brazilija, Rusija, Indija, Kitajska). Razloge gre iskati v njihovi cenovni konkurenčnosti in hitrejšem preusmerjanju na nove trge, zlasti Rusijo (glej Tkalec in Svetličič, 2014). Kriza je povzročila občutne padce TNI (v deležu BDP) pri večjem delu držav, ne glede na njihove značilnosti. Obseg TNI se na predkrizno raven pri večini držav v primerjavi s trgovino vrača počasneje.

Tudi obseg finančnih transakcij, ki so se zadnja desetletja najbolj globalizirale, se je zmanjšal. Med letoma 1990 in 2007 so se čezmejni transferji bank povečali za skoraj desetkrat. Leta 2012 so finančne transakcije po podatkih McKinseyja znašale le še tretjino tega obsega (The Economist, 12. 10. 2013: 6).

¹² Bordo et al. (2003) ločijo štiri faze globalizacije, od katerih sta bili dve globalizacijski (druga polovica 19. stoletja, po drugi svetovni vojni) in dve deglobalizacijski (pred prvo svetovno vojno in med vojnama).

Tabela 1: DELEŽ IZVOZA IN TNI V BDP, IZBRANE DRŽAVE, V %

	Izvoz/BDP			TNI prilivi/BDP		
	2007	2009	2011	2007	2009	2011
EU 27	40,1	36,8	43,5	5,0	2,2	2,4
OECD	26,8	24,9	27,2 (2010)	3,3	1,6	1,9
Rusija	30,2	27,4	31,1	4,2	3,0	2,8
Kitajska	38,4	26,7	28,6	4,6	2,3	3,1
ZDA	11,9	11,4	12,7 (2010)	1,6	1,1	1,6
Slovenija	69,6	58,4	72,4	3,2	0,8 (2010)	2,0

Vir: OECD (2013a: 79); OECD (2013b: 5)

Migracija delovne sile, ki je bila vedno najšibkejša plat globalizacije, saj dejansko nismo imeli prostega trga oziroma *laisser passé*, temveč bolj samovoljno regulacijo oziroma *laisser faire*, se je okrepila. Čeprav se število migrantov veča, se v krizi sočasno krepi tudi odpor proti njim, kot da so oni krivi za izjemno povečanje nezaposlenosti (glej Lovec in Svetličič, 2011). Nezaposlenost je postala glavni svetovni problem. Število brezposelnih se je samo v članicah OECD povzpelo na 49 milijonov oziroma 14 milijonov več kot pred krizo. Od tega je kar 17 odstotkov brezposelnih mladih (Guria, 2013). Medkulturni konflikti in nezaposlenost krepijo socialno nezadovoljstvo in povzročajo politične probleme velikih razsežnosti, vodijo v politično nestabilnost in lahko celo ogrožajo demokracijo. Čeprav bi migracije lahko breme krize lajšale, postajajo njen problem.

Medtem ko vztrajanje globalizacije kaže na odvisnost industrializiranih držav od globalne delitve dela, se javno mnenje v državah s krizo obrača proti globalizaciji. Študija javnega mnenja GlobScan za BBC o ekonomski pravičnosti in odnosu do prostega trga (2012), ki je vključila več kot 11.740 anketirancev v 22 državah sveta, je pokazala, da v 17 od 22 držav večina vprašanih meni, da so koristi in bremena v njihovih državah neenakomerno porazdeljene (porast od 54% na 61%). Mnenja o prostem trgu so vse bolj polarizirana. Kar ena četrtnina vprašanih meni, da je slednji usodno pomankljiv in ga je potrebno zamenjati. Nezaupanje v trg kot mehanizem se je najbolj povečalo v posameznih zahodnih razvitih državah, kot so ZDA, kjer je bilo to zaupanje poprej največje, najmanj pa se je zaupanje zmanjšalo v hitro rastočih gospodarstvih, kot sta Kitajska in Brazilija. To kaže na spremembo v odnosu do globalizacije med »severom« in »jugom«, oziroma bolje rečeno, med zahodom in vzhodom. Sprememba je posledica gospodarskega dohitevanja hitro rastočih držav, zahvaljujoč intenzivnejšemu vključevanju v mednarodno gospodarstvo (konvergenčna težnja) in »tektonskemu«

prerazporejanju moči v svetovnem gospodarstvu. Tradicionalni podporniki globalizacije (razvite države) postajajo skeptiki, prejšnji nasprotniki globalizacije (nekatero manj razvite države) pa novi zagovorniki. Znotraj posameznih držav precejšnji deli prebivalstva globalizacijo krivijo za svoje tegobe, ki naj bi jih prinesla kriza.

Kriza je povzročila zastoj globalizacije. Vrata niso več tako odprta, kot so bila pred njo. Prikriti protekcionizem se razrašča (glej *The Economist*, 12. 10. 2013: 3). Vse to ni le posledica objektivnih gibanj, pač pa tudi rezultat politik/strategij, ki jih izvajajo države in mednarodne organizacije. Tako kot kriza je tudi globalizacija človeški proizvod (*»man made«*). Globalizacija ne more biti vzrok krize, temveč predstavlja zgolj njeno infrastrukturo. Mnoge države pripisujejo vzroke svoje notranje krize zgolj zunanjim dejavnikom, pa čeprav je ta v dobri meri tudi domač proizvod (*»home made«*); posledica slabih domačih strategij in politik, prepočasnega prilagajanja globalnim trendom in prepočasnega prestrukturiranja. Če slednje sovpadе z zunanjim šokom, je kriza neizogibna.

Pogosto se odpira vprašanje, ali je globalizacija zgodovinska nujnost. Odgovor je že podan: globalizacija ni neizogibna, saj zgodovina pozna obdobja njenega usihanja. Ogrožajo jo lahko vojne in velike politične ali naravne krize (več v Svetličič, 2004a). Kot globalna delitev dela pa globalizacija vseeno dviga produktivnost vzporedno z vse večjo globalno proizvodno specializacijo. »Skladno s Smithovo ugotovitvijo, da je delitev dela omejena z obsegom trga, globalizacije, ki širi trg, ni smiselno zavreti, ker je delitev dela motor razvoja« (Svetličič, 2013: 145). Še več, računa se, da so stroški deglobalizacije višji od stroškov globalizacije (glej Hilebrand, 2010, in Svetličič, 2013). Dokaz, da globalizacija ni le problem, ampak je lahko tudi del rešitve, so nekatere države, ki so intenzivno vključene v procese globalizacije (na primer Kitajska) in so krizo preživele brez večjih težav.

Če sklenemo: kriza je zavrla globalizacijo, globalizacija je privedla do njenega hitrega in globalnega širjenja ter je deloma sokriva za krizo v delih, ko zaradi pomanjkljivega demokratičnega nadzora nad globalnim vladanjem pospešuje neravnotežja, nestabilnosti in neenakosti. Vprašanje vpliva globalizacije na krizo zahteva natančnejši vpogled v vzroke krize, ki se ga lotimo v naslednjem poglavju.

Vzroki svetovne finančne in gospodarske krize

Jeseni leta 2007 je vzniknila kriza na ameriškem trgu nepremičnin. Hipotekarna posojila so spodbujala rast cen nepremičnin in odplačevanje starih z novimi, ugodnejšimi posojili. Rast segmenta hipotekarnih posojil je okrepil obseg finančnih naložb v posojila in še povečal njihovo dostopnost. Ker so posojila kot takšna postala predmet nakupa in prodaje na finančnih trgih

(izveden finančni instrument), se je izhodiščna zahteva po zaupanju med posojilodajalcem in posojilojemalcem razpršila. Takšno ravnanje je povzročilo piramidno shemo slabih naložb (Brassett et al., 2010).

Kot pravi Stiglitz (2010: 1), je »edino presenečenje, da je bila kriza presenečenje«. Kindleberger (1989) je že davno ugotavljal, da je »nevdružni finančni balon ali 'manija' vedno povezana s povečanjem likvidnosti in posojili«. Pred njim je prezrti ekonomist Minsky s svojo »hipotezo finančne nestabilnosti« razložil delovanje »finančnih vzvodov« in njihov vpliv na kopičenje dolga v odnosu do premoženja in dohodka. »Obdobja finančne stabilnosti vodijo v povečano zadolženost, kajti vsakdo nazadnje pozabi na tveganje, da posojilojemalci nemara ne bodo mogli odplačati dolga. Tako rast zadolženosti nazadnje pripelje do ekonomske nestabilnosti in ustvari razmere za finančno in gospodarsko krizo« (glej Krugman, 2012: 41). Vzrok za pretirano zadolževanje je tudi deregulacija. Ta je lahko dobra, ko gre za proizvodni sektor, ker lahko vodi v več inovacij. V finančnem sektorju pa so imele inovacije namen zaobiti regulatorne mehanizme. Govorimo lahko torej o »negativnih inovacijah«, ki so povzročile drsenje finančnega sektorja v območje hazarda.

Problem finančnih balonov, ki so povzročili krizo, je torej pretirano zadolževanje, ki ga je omogočil lahek dostop do sredstev zadolževanja, nizka »cena denarja«, oziroma kot pravi Damijan (2009: 14), »dve desetletji pretirane potrošnje«. Posledica potrošnje na kredit je pretirana ponudba. Ko je kredit potrebno vrniti, ta povzroči upad povpraševanja in presežke na ponudbeni strani. Vzroki za pretirano zadolževanje pa so tudi širši. Države lahko na določeni stopnji razvoja dosežejo »mejo rasti«. Kot pravi Mencinger (2011: 20), »morda kaže razmišljati o nihanju gospodarske rasti okoli ničle kot normalnem gospodarskem stanju«. Državna politika, ki vpliva na ceno zadolževanja, lahko v takšnem primeru predstavlja spodbudo za rast. ZDA so s pomočjo politike hipotekarnih posojil in s finančno deregulacijo skušale spodbuditi razvoj nepremičninskega sektorja, okreptiti »likvidnost« potrošnikov in povečati potencial finančnega sektorja za rast in razvoj (Seabrooke, 2010).¹³ »Mednarodni finančni sistem je zgnil od znotraj navzven. Finančna kriza je le odstranila mehko in sijočo plast kože s tega, kar je v zadnjih letih postalo velik nered« (Roubini in Mihm v Shahrokhi, 2011: 195).

Porast obsega »kužnih finančnih instrumentov« je simptom, pojavna oblika, ne pa »vzrok« krize. Ugotavljanje vzrokov kriz zahteva globlje diagnosticiranje. Pri iskanju vzrokov krize lahko začnemo s trditvijo, da so krize vgrajene v kapitalizem. Rubini trdi, da » krize niso izjema, ampak norma, ne

¹³ Obveljalo je prepričanje, da finančni sektor povečuje likvidnost, dinamičnost in učinkovitost tržnega sistema, saj pospešuje alokacijo virov v smeri prihodnjih trendov.

le v hitro rastočih, temveč tudi v razvitih gospodarstvih. /.../ Krize so namreč vgrajene v kapitalistični genom« (Roubini in Mihm, 2011). Schumpeter je krizo opisal kot »kreativno destrukcijo«, ki izčrpa monopole, ki so omogočali inovacijski cikel, in sprostí vire za nove podjetniške pobude (Phelps, 2009: 9; Svetličič, 2004b: 21). Kriza pomeni nestabilnost, a hkrati predstavlja motor kapitalizma. Kriza je po klasičnem razumevanju vedno razumljena kot koristna. Vendar pa je na razumevanje razmerja med koristmi kapitalizma in stroški krize vplivalo dejstvo, da so bile krize do nedavno precej krajše od krize iz leta 1929, ki je trajala devet let.¹⁴

Konkretni vzroki se od krize do krize razlikujejo, njihova skupna značilnost pa je nepopolnost trga posamezne transakcije (skupine transakcij), ki je pripeljala do stopnjevanja napak. Kriza je posledica ustreznega obsega »slabih transakcij«, ki v nekem časovnem obdobju lahko povzročijo »poduporabo« posameznih virov (na primer brezposelnost). Čeprav so krize stalnice tržnega gospodarstva in ne nasprotujejo klasičnemu pogledu (npr. Friedman in Schwartz, 1963; Rogoff in Reinhardova v Damijan, 2009: 12), je njihov obseg zamajal vero v neoklasično paradigmo. Krize so opozorile na to, da v »realnem svetu« odločitve za transakcije temeljijo na razpoložljivih (zaznavnih) in ne na »optimalnih« informacijah v zvezi s ponudbo in povpraševanjem (Kay, 2009; Hirst et al., 2009). »Slabe transakcije« so lahko posledica sistemskih in strukturnih vzrokov, ki povzročajo »transakcijske stroške«, zaradi katerih tržni igralci ne vidijo najboljše rešitve oziroma uporabljajo »drugo najboljšo« možnost kot »prvo najboljšo« (primer pripornikove dileme).

Pretirano zadolževanje je povezano tudi s tako imenovanimi tektonskimi spremembami v svetovnem gospodarstvu. Rast obsega svetovne trgovine od osemdesetih dalje je spodbudila izjemno rast v državah BRIK. Zahodne države so konkurenčno prednost novih tržnih sil, nižjo ceno dela, njihovo povpraševanje po strateških surovinah¹⁵ in privlačnost za finančne naložbe, razumele kot strateško tveganje. Z ohlapno (*»loose«*) finančno in monetarno politiko so skušale spodbuditi razvoj lastnih konkurenčnih prednosti ter pritegniti investicije. Tovrstno »višanje stav« v globalni igralnici je svoje učinke pokazalo že v azijski krizi in krizi »internetnega mehurčka« (*»dot.com«* kriza) na prelomu tisočletja. Spodbujanje hipotekarnih posojil v ZDA je zaradi povezanosti nepremičninskega sektorja s tremi četrtinami realnega gospodarstva (Stiglitz, 2010) vplivalo na gospodarsko rast in rast investicij. V izvedene finančne instrumente so rastoča gospodarstva, denimo Kitajska, vlagala trgovinske presežke, ki so jih pridelala v menjavi z ZDA, in tako preko

¹⁴ Laeven in Valencis (2008) sta jih med leti 1970 in 2004 naštelá kar 124. Kindleberger pa je ugotovil, da so se finančne krize v zadnjih 400 letih pojavljale v desetletnih intervalih (Kindleberger, 1989).

¹⁵ Cene surovin so se zato od l. 2003 do l. 2015 drastično povečale; nafte za skoraj štirikrat, mineralov in kovin za več kot trikrat, hrane in kmetijskih izdelkov pa za več kot dvakrat (WESP, 2014: 15).

krepitev rasti in kreditne sposobnosti povprečnega Američana vplivala na povpraševanje po svojih proizvodih v Wall Martih (Seabrooke, 2010). Tektonske spremembe so na zadolževanje in »tiskanje denarja« vplivale tudi preko vojaškega angažiranja ZDA v Afganistanu in Iraku.

Med vzroki krize so tudi poglobljajoče se neenakosti,¹⁶ čeprav uradno ameriško stališče to zanika.¹⁷ Zdi se, da razvoj kapitalizma negira Okunovo dilemo med neenakostjo in učinkovitostjo, saj »na dolgi rok ta izbira ne obstaja« (OECD, 2013: 22). Svet z globalizacijo postaja bogatejši, večja se namreč BDP, vendar pa tudi manj srečen in stabilen, ker se večajo socialne razlike. O neravnotežjih, vgrajenih v kapitalizem, je pisal že Marx, čeprav dejansko ni razvil teorije krize. »Zgodovina kapitalizma je zgodovina izkoriščanja in koncentracije bogastva – proizvodnih sredstev – v rokah vse manjše peščice, /.../ zaradi poglobljanja neenakosti so krize vgrajene v kapitalistični sistem« (glej Ferguson, 2009: 59). Marx je zavračal razlago nastanka kriz kot posledice finančnih špekulacij¹⁸ ali lahkomišelnosti posameznikov, temveč je krize razumel kot vgrajene v kapitalistični sistem.¹⁹ Takega mnenja je bil tudi Minsky (Gilpin, 2001: 266).

Razvoj kapitalizma po Marxu izvira iz njegove lastne učinkovitosti. Marx in Engels sta v *Komunističnem manifestu* (1848) zapisala: »/P/otreba po stalnem širjenju tržišča za svoje proizvode žene buržoazijo po celem svetu. Povsod mora splesti svoje gnezdo, se ustaliti in vzpostaviti povezave. /.../ Buržoazija je z izkoriščanjem svetovnega trga kozmopolitsko oblikovala produkcijo in porabo vseh dežel« (v Svetličič, 1982: 364). Protislovnost kapitalizma vodi v krize. Engels govori o »trgovinskih krizah, ki se ponavljajo tako redno kot kometi, v povprečju enkrat na vsakih pet let«, pri čemer je »vsaka naslednja splošnejša, torej hujša kot prejšnja« (Engels, 1844/1979: 230–31). Po Marxu je pogoj za krizo izpolnjen takoj, ko pride do ločevanja

¹⁶ Vzročne zveze so seveda obojestranske: neenakost lahko pogloblja krizo, obenem pa kriza s svojimi redistribucijskimi učinki pogloblja neenakosti. Oba učinka se lahko medsebojno oplajata. Vprašanje, kateri prevlada, ostaja odprto, čeprav Atkinson in Morelli ugotavljata, da je več možnosti, da neenakosti poglobljajo krizo, saj so se krepile že pred njo. Finančna kriza je še dodatno povečala neenakosti. Res pa je, da si krize niso enake, ampak je vsaka lahko specifična, zaradi česar je smer kausalnosti težko ugotoviti (Atkinson in Morelli, 2011: 39, 49).

¹⁷ Poročilo ameriške zvezne finančne preiskovalne komisije o vzrokih krize v letih 2008–2009 (*US Financial Inquiry Commission into the Causes of 2008-9 Crash*) na 662 straneh niti enkrat ne omenja neenakosti. Vendar pa Berg in Ostry (IMF) trdita, da se »enakost pojavlja kot pomembna sestavina pospeševanja in vzdrževanja rasti«. Hkrati s tem »zgodovina kaže na jasno povezavo med neenakostjo in nestabilnostjo« (OECD, 2012a: 22).

¹⁸ Friedman meni, da špekulacije v tržnem gospodarstvu niso mogoče, saj so ekonomski akterji ves čas racionalni.

¹⁹ Govoril je o premajhni potrošnji revežev. Za Marxom je o neenakosti porazdelitve bogastva in dohodkov kot vzroku za krize pisal tudi Keynes (2006: 377), ki je izhajal iz značilnosti kapitalizma v tridesetih letih. Podobno je Galbraith (1954: 177) med petimi vzroki ameriške krize l. 1929 na prvem mestu izpostavil »slabo razporeditev dohodkov«.

akta prodaje (ponudbe) in nakupa (potrošnje) (Merhar, 2010: 185). Marx se je kljub temu zavzemal za svobodno mednarodno menjavo. Njena destruktivnost je namreč napredna, saj premošča mednacionalne meje in hkrati potiska medrazredni antagonizem do skrajne točke. Protekcionizem je Marx označil za konservativen. »In v tem revolucionarnem smislu, gospodje, glasujem v korist svobodne trgovine,« je Marx pojasnjeval v nekem svojem nastopu v Bruslju (Mekina, 2003).

Milanović naraščanje neenakosti razume kot temeljni vzrok krize, »ki je odstrla realnost, ki se je poprej skrivala pod površjem« (Milanović, 2013: 9). »Ogromne neenakosti v porazdelitvi dohodkov so vplivale na obseg investicijskih sredstev, ki je bil prevelik, da bi lahko bil donosno angažiran. Politični problem nezadostne rasti standarda srednjega razreda se je reševal z odpiranjem 'protipoplavnih zapornic' cenenih kreditov. Takšno odpiranje protipoplavnih vrat je bilo potrebno zato, da se je pomirilo srednji razred, ker v demokratičnih sistemih model pretiranega neenakomernega razvoja ne more sobivati s politično stabilnostjo« (Milanović, 2011). »Naraščajoča ekonomska neenakost namreč sproži demokratično nazadovanje« (Milanović, 2013: 9).

Krugman se s tezo o pretiranem zadolževanju kot posledici neenakosti (oziroma poskusu reševanja problema neenakosti) ne strinja povsem. Namesto tega uporablja tezo R. Franka, v skladu s katero »rastoči prihodki na vrhu dohodkovne lestve vodijo v 'stopnjevanje izdatkov' tudi nižje po dohodkovni lestvici, kar na koncu vodi do zmanjšanja prihrankov in rasti dolga« (Krugman, 2012: 72).²⁰ Krugman na podlagi tega pravi, »da neenakost verjetno ni bila glavni neposredni vzrok krize, je pa ustvarila politično okolje, v katerem je bilo opozorilne znake nemogoče zaznati in ukrepati« (Krugman, 2012: 76).

Neenakosti, kot je 400-krat višji dohodek menedžerja od dohodka delavca v podjetju, so »nenormalne« tudi za keynesianca Samuelsona. Tovrstne neenakost so zanj ekonomski problem, medtem ko je revščina socialni problem. Dohodkovne neenakosti namreč povzročajo neenakost možnosti (kot je izobrazba) in dušijo priložnosti, ki so v ekonomiji znanja ključne. Neenakosti vodijo v konflikte, stavke, socialne nemire in celo revolucije. Neraumevanje vloge neenakosti lahko vodi v povratno kavzalnost; napačne razvojne strategije, pogosto predpisane s strani mednarodnih organizacij, ter spodbujanje potrošništva kot takšnega lahko ravno tako privedejo do krize. Zato se ne gre čuditi, da je kriza povečala neenakosti nasploh in najbolj prizadela prav najbolj ranljivo prebivalstvo na dnu piramide. Neenakost

²⁰ »Bogati so več trošili zaradi presežnih dohodkov. Njihova poraba je premaknila referenčni okvir, ki oblikuje povpraševanje tik pod njimi. /.../ Tudi nižja dohodkovna skupina je trošila več in premaknila referenčni okvir za skupino spodaj in tako dalje po dohodkovni lestvici« (po Krugman, 2012: 72).

se je namreč (do konca leta 2010) povečala bolj kot v poprejšnjih 12 letih (Guria, 2013; OECD, 2011; 2013c).

Globalizacija kot širitev obsega trgov lahko v določenih razmerah poveča obseg »slabih transakcij«. Aktualna kriza je posledica velikega obsega slabih »glokalnih« transakcij. Mednarodne finance kot najbolj mobilni in dinamični tržni segment, ki naj bi skrbel za likvidnost in konsolidacijo kapitala, so okrepile napake na posameznih razvitih trgih, kot je ameriški (Stiglitz, 2010: 2), in s kratkim zamikom okužile svetovno gospodarstvo.²¹ Gamberoni et al. (2010) ocenjujejo, da so zunanji vzroki, kot so slabitve, upad trgovine in investicij, v povprečju prispevali polovico učinkov krize v posameznih nacionalnih gospodarstvih.

Ob tem ne gre pritrjevati tistim, ki pravijo, da je potrebno krizo povezovati predvsem z domačimi napakami, medtem ko je globalizacija prispevala predvsem k hitrejšemu prenosu krize preko slabitev, trgovine in investicij. Ta ocena ne upošteva, da je sama širitev trgov in razpršitev odnosov prispevala h kumulativni rasti tveganj (Acemoglu, 2009), ki niso bila povsod enaka.²² Kriza na posameznih trgih, ki se kaže kot vzrok svetovne krize, je hkrati posledica delovanja v okviru svetovnih trgov: tudi na velikih nacionalnih trgih, kot so ZDA, so s spodbujanjem hipotek skušali kompenzirati posamezne družbene skupine, ki se jim je položaj v razmerah globalizacije slabšal, in vplivati na druge politične cilje. Ti ukrepi so bili povezani z asimetričnimi učinki svetovnih trgov, kot sta krepitev tržnih struktur in premik svetovnih gospodarskih težišč od starih severnoatlantskih k novim vzhodnoazijskim silam.

Čeprav smo se zgoraj ukvarjali predvsem s finančno-ekonomskimi povzročitelji krize, ti niso edini. Splichal (2013: 10) meni,

da sta jo povzročila pomanjkanje učinkovitega političnega nadzora nad nadnacionalnimi korporacijami ter odsotnost mednarodne regulacije in demokratičnega vladovanja. Finančna kriza je nastala kot posledica procesov denacionalizacije in depolitizacije odločanja o pomembnih

²¹ Globalizacija je pripomogla k temu, da se signali iz enega gospodarstva v drugo danes selijo z vse manjšim časovnim zamikom. In vendar danes težko govorimo o »svetovni« krizi, saj je ta le oplazila hitro razvijajoča se gospodarstva. Deloma tudi zato, ker so, na primer Kitajska, bliskovito reagirala že na prve znake krize v ZDA. Danninger et al. (2009) so ugotovili, da se »stres iz rastočih gospodarstev giblje povsem v skladno s stresi v razvitih gospodarstvih«. Prenos je hiter in se zgodi z zamikom enega ali dveh mesecev. Toda obstajajo znatne razlike med državami. Empirične analize so pokazale, da je prenos stresa močnejši v rastočih gospodarstvih s tesnejšimi finančnimi vezmi (bančnimi, portfeljskimi in TNI) z razvitimi gospodarstvi.

²² Islandski finančni sektor ali pa dohodki od emigrantskega dela v severnoafriških državah, ki so bili vezani predvsem na nepremičninski sektor v državah južne Evrope, Dubaju, Združenih arabskih emiratih, sta samo dva primera asimetrične vpetosti v procese globalizacije, ki je povečala zunanje učinke krize (Lovec in Svetličič, 2011: 1347–48).

družbenih zadevah, zato je dejansko predvsem politična kriza. Danes države niso več izključne upravljavke teh transakcij, saj večina transakcij poteka čez državne meje. Toda čeprav so izgubile izključni privilegij, so vsaj nekatere med njimi tudi pridobile novega, kajti odločitve, ki jih sprejemajo države, ki veljajo za »globalne akterje«, še v večji meri kot v preteklosti ne prinašajo posledic samo za lastne državljane, temveč tudi za druge.

Ekonomska kriza je torej posledica političnega konflikta med globalno naravo ekonomskih problemov ter njihovim prevladujočim nacionalnim upravljanjem v še vedno državocentrični mednarodni skupnosti.

Sklep

Kriza je razgalila vse razsežnosti pomanjkljivosti trga kot osrednjega aksioma finančne ekonomike. Vsakič ko so se rastoča gospodarstva v zadnjih desetletjih soočila s krizo, so številni strokovnjaki in drugi, ki jih je nadzor skrbel, opozarjali na nevarnosti nereguliranih tržnih dejavnosti na področju financ (Ortiz, 2011: 1).²³ Toda njihova opozorila so bila, takoj ko se je gospodarstvo začelo izvijati iz krize, prezrta. Ta opozorila so naletela na gluha ušesa tistih politikov in odločevalcev, ki gojijo iluzijo o superiornosti trga pri alociranju virov (Nissanke, 2010: 42). V tem smislu je sedanja kriza rezultat tako slabega vodenja (je torej sistemska) kot tudi tržnih pomanjkljivosti, ki poglobljajo neenakosti²⁴ in ne nazadnje zaostajanja prilagajanja nacionalnih in multilateralnih strategij in sistemov spremenjenim razmerjem v svetovnem gospodarstvu.

Globalizacija se je predolgo odvijala brez ustrezne strukture vladanja. Skrajni čas je, da se politiki in odločevalci lotijo vzpostavljanja arhitekture, v skladu s katero bo globalizacija lahko delovala v korist vseh. Da ne bo »nadomestilo za nacionalne razvojne strategije in cilj sam po sebi, temveč priložnost, ki jo je mogoče strateško izkoristiti. /.../ Globalizacija je izjemno pozitivna, če jo uspeš udomačiti (domesticate, op. avt.) – da dela zate in ne proti tebi« (Rodrik, 2011: 157, 146). Ne glede na vse probleme, ki jo spremljajo, globalizacija ni le del problema, temveč je tudi del rešitve. Prvič zato, ker je globalizacija v bistvu delitev dela, ki krepi produktivnost, obenem pa je podobna zobni pasti: ko gre enkrat iz tube, jo je težko spraviti nazaj. Rešitev je torej v bolj enakomerni porazdelitvi dobrobiti globalizacije ob zmanjšanju ranljivosti in negotovosti, ki jo spremljajo. »Globalni trgi namreč

²³ Tudi ustanove so »produkt političnega sistema, ki zagotavlja zasebne koristi za elito, pa čeprav to pomeni osiromašenje širše družbe« (Acemoglu in Robinson, 2012).

²⁴ Te so pogosto popolnoma prezrte kot eden od vzrokov sedanje krize.

trpijo zaradi posledic slabega vladanja in so zato nagnjeni k nestabilnosti, neučinkovitosti in uživajo med ljudmi nizko legitimnost« (Rodrik, 2011: xvi). Globalizacija je v tem smislu kot Marxova anekdota v zvezi z zagovorom B. Sikesa, ki zavrača krivdo za sum uboja z nožem: »To ni moja krivda, gospodje porotniki, pač pa krivda noža, ki je prerezal vrat« (Kapital I: 365). V napačnih rokah, ob napačnem globalnem upravljanju je lahko globalizacija zelo nevarno orožje.

Potrebne so temeljne in ne le kozmetične reforme mednarodnega gospodarskega sistema ali celo vrnitev k »*business as usual*«. Potrebni sta uspešnejša regulacija in večja preglednost (Stiglitz, 2010: 39; Svetličič, 2004b: 21; 2008: 22). Potreben je nov Bretton Woods ali celo kompleksnejša organizacija, kot je bil na primer prvotni predlog za Svetovno trgovinsko organizacijo, ali novi »Azijski sporazum«, ki bi dal več moči novim prihajajočim azijskim silam in več svobode v odločanju za nacionalne razvojne strategije. Večja institucionalizacija G-20 je korak v pravi smeri. Krepitev mednarodnih organizacij je korak v pravi smeri pod pogojem, da se zmanjša tudi demokratični deficit njihovega delovanja. Ne smemo pa biti naivni, misleč, da lahko več regulacije reši vse probleme. Tatovi so namreč vedno pred policijo.²⁵ »Doseg delujoče mednarodne regulacije omejuje obseg zaželenega globalizacije. Hiperglobalizacije (v danih pogojih, op. avt.) ni mogoče doseči in ne smemo se pretvarjati, da je mogoča,« pravi Rodrik (2011: 232). »Doseg globalnih trgov mora biti omejen z dosegom prevladujočega nacionalnega vladanja. Če so *prometni predpisi* ustrezni, lahko svetovno gospodarstvo deluje tudi z nacionalnimi državami kot voznikom« (Rodrik, 2011: 250). Pot do resnično globalnega vladanja je namreč še dolga. Sodobna realnost je prevladujoča nacionalna regulacija. Gospodarstva so res postala globalna, medtem ko politična ureditev še vedno temelji na lokalnih teritorialnih vladnih strukturah (Kennedy, 2013: 12).

Odpira se tudi vprašanje vrste kapitalizma, saj je globalizacija »svetovna širitev kapitalizma«. Ta je postal tako prepleten z globalizacijo, da je nemogoče razpravljati o prihodnosti enega brez drugega« (Rodrik, 2011: 233).

Tržni kapitalizem je zavidanja vreden mehanizem ustvarjanja bogastva. Toda če bo njegovo delovanje v naslednjih 25 letih takšno, kot je bilo v preteklih 25 letih, se bomo soočili z viharno vožnjo ali, še slabše, z resnim zlomom sistema kot takega. /.../ Na delu so sile razkroja, kot na primer krhkost finančnega sistema, propad mednarodne trgovine, neenakost in populizem, migracije, ogrožanje okolja, nedelovanje pravne države, slabša izobraženost in zdravje, razmah državnega kapitalizma

²⁵ To odstopa od Minskyjevega prepričanja, da lahko krize, ki so nastale zaradi nesorazmerij kapitalističnega sistema, omejimo z vzpostavitvijo institucij za stabilizacijo gospodarstva (Ivanova, 2012: 60).

*in radikalizem, terorizem in vojne, evolucija in pandemije ter nepri-
merne ustanove*²⁶ (Bower et al., 2011: 2–6).

Aktualnemu tipu premalo reguliranega kapitalizma očitno pojema sapa, hkrati pa ne kaže, da bo potonil, saj ga je tako pogosto »popljudana« država doslej uspela reševati. S Kovačevimi besedami (2014b: 21): »Kapitalizem moramo spremeniti, da bi lahko preživel /.../, da bi rešili njegovo jedro, tržni sistem« (Kovač, 2014a: 31). Ludisti so nekoč napadali stroj kot sredstvo kapitalizma, pa s tem njegovega bistva niso uspeli spremeniti. Spreminjanje pojavnih oblik kapitalizma bo sedaj morda hitreje. Nekateri prisegajo na konvergenco s pokopanimi ideali socializma, socialno pravičnostjo in bolj konsenzualnim urejanjem zadev. Tudi Piketty (2014: 2) ugotavlja, da »tržna ekonomija, ki temelji na zasebni lastnini, vsebuje močne sile konvergence, ki so predvsem povezane z razprševanjem znanja in spretnosti; toda tudi močne sile divergence, ki ogrožajo demokratične družbe in vrednote družbene pravičnosti, na katerih temeljijo«. Nihalo, ki se je zadnja leta nagnilo v korist kapitala (glej opombo 11) in hitre rasti, se bo moralo nagniti bolj v korist dela, večje stabilnosti in manjše ranljivosti (nezaposlenosti). Tako se je ugotavljalo že po 11. septembru (Svetličič, 2001), ki je bil detonator za bolj poglobljen politično-ekonomski razmislek. Čeprav mnogi menijo, da je globalizacija kriva za zaton države izobilja, pa se zdi, da jo, sicer malo manj darežljivo, vrača na prizorišče (glej Rodrik, 1997 in 1998), da bi po »robihoodsko« jemala bogatim in dajala revnejšim: globalizacija potiska državo v obup, ker ji jemlje mnoge pristojnosti, obenem pa jo kliče na pomoč zaradi vse večje ranljivosti vseh v spremenljivih in nepredvidljivih razmerah (zato aktualizacija pozabljenega Tobinovega »davka na greh« špekulativnih kapitalskih transakcij). Vendar ne gre le za ideološki spopad neoliberalcev in bolj socialno usmerjenih, kot se najpogosteje prikazuje, temveč za globoke spremembe v realnih razmerah, kjer celo najrazvitejše države izgubljajo boj proti lokalnim in globalnim silami, kjer ne morejo več uspešno izvajati ekonomskih politik, ker njihova nacionalna sredstva tam nimajo ustreznega vpliva.

Delong (2011: 2) pravi, da »potrebujemo manj ekonomistov ravnotežja poslovnih ciklov in več staromodnih keynesijancev in monetaristov ter več monetarnih zgodovinarjev in zgodovinarjev ekonomske misli«. Z drugimi besedami – potrebujemo več stare dobre politične ekonomije, ki je izhajala

²⁶ To ni le plod razmišljanj akademikov, pač pa tudi mnenje skupine vodilnih iz sveta poslovanja in politike. Na Harvardski poslovni šoli so kot del globalnega poslovnega foruma ob njihovi 100. obletnici pripravili forum, ki se je ukvarjal s prihodnostjo tržnega kapitalizma. Udeležence so vprašali, katero problematiko bi v novem stoletju veljalo vključiti v izobraževalne programe. Skoraj vsi vprašani so kot glavni problem navedli dolgoročno obstojnost globalnega tržnega kapitalizma. Pri razmišljanju, kako se problema lotiti, so bile med vprašanimi velike razlike.

iz družbenih vrednot. Morda je to pot, da se vnaprej odpravi »slepoto« pred prihajajočimi, tudi sistemskimi nevihtami, ki smo jim bili priče v preteklosti. Pa tudi da se spremenijo odnosi, ki so pripeljali do krize (tudi krize zaupanja), saj sedanji potrošniški model in model naraščanja neenakosti ni vzdržen, ker je v bistvu antidemokratičen. Kot pravi Mencinger (2012: 17), je v teoriji rešitev potrebno iskati med Marxom (problem delitve bogastva) in Keynesom (uravnavanje agregatne ponudbe in povpraševanja). »Po krizi ne bomo šli in ne smemo iti nazaj v svet, kot je bil pred tem. /.../ Današnji izziv je oblikovanje novega kapitalizma« (Stiglitz, 2010: xiii, 208). Ta bi moral vzpostaviti drugačno razmerje med trgi in državo/regulativo, ki se dopolnjujeta, ne pa izključujeta. »Trgi so najbolj učinkovit instrument oblikovanja bogastva – če so podprti z ustreznimi ustanovami vladanja²⁷« (Rodrik, 2011: 16).

Mnogi problemi, o katerih govorimo danes, niso od včeraj. O problemu neenakosti danes govorijo pri OECD in številni bolj ortodoksni ekonomisti, ki so pred tem prisegali na Kuznetsovo krivuljo. Novejše teorije ugotavljajo, da »neenakost škodi razvoju, saj kreira politično in socialno nestabilnost in destimulira bogate, da bi akumulirali bogastvo« (Aghion et al., 1999). Govori se o problemu nezaposlenosti (posebej mladih), čeprav je ideja popolne zaposlenosti v prevladujoči ekonomski misli že zdavnaj pokojna, nezaposlenost pa je zgodovinsko vztrajno naraščala. Na vprašanje, zakaj zamujamo z ukrepi (vlade, mednarodne organizacije, podjetja), vlade odgovarjajo; če ukrepamo, ko se problemi rojevajo (nezaposlenost, neenakosti ali kriza), nismo izvoljeni. Zato ukrepamo šele, ko smo v to prisiljeni, ko problemi količinsko eksplodirajo, ko hiša že gori. Takrat pa pridejo gasilci. Toda škoda je mnogo večja, kot če bi skušali preprečiti požar že ob prvi iskri. Da je preventiva cenejša od kurative, govorijo tudi zdravniki. Pa verjetno to ni celoten odgovor. Mar ni možno iskati vzrokov tudi v nekompetentnosti, ki ji botrujejo tudi ideološka očala, ki, če na primer gledamo skozi perspektivo Kuznetsove krivulje oziroma z ortodoksnega stališča, da je neenakost nujen predpogoj za razvoj ali pa da obstaja naravna stopnja nezaposlenosti, preprečujejo ugotoviti, da sta neenakost in nezaposlenost problem? Očitno je preboj mogoče doseči le, če se ideološka očala snamejo. Odgovor na vprašanje, kako iz politikov narediti voditelje, ki ukrepajo v dobro ljudi tudi za ceno, da niso izvoljeni, pa je mnogo težje. Podobno je z menedžerji, ki so ujetniki kratkoročnega izpolnjevanja ciljev, donosov na delnice, kar jih ovira pri dolgoročni naravnosti, pri odločanju za bolj tvegane naložbe v prihodnost ali za dražjo in okolju prijazno tehnologijo.

Sklenimo z Mlinarjevimi besedami (2012), da globalizacija lahko »bogati

²⁷ Kennedy (2013: 8) gre celo tako daleč, da trdi, da »pravo ustvarja kapital, delo, kredite, denar in likvidnost. In isto velja za politično življenje – moč in pravice«.

in siromaši«, ogroža, ampak tudi rešuje. Kaj bi danes brez Kitajske, pa tudi integracije drugih hitro rastočih gospodarstev v svetovno gospodarstvo? Kdo bi kupoval naše izdelke in storitve? Po drugi strani pa je globalizacija ustvarila infrastrukturo za hitro in sinhrono širjenje cikličnih nihanj in kriz po celem svetu in je zato tudi del problema. Čim bolj so države vpete v globalne verige dodajanja vrednosti, tem močnejša je korelacija poslovnih ciklov, pa čeprav so dobaviteljske verige kot takšne bolj odporne zaradi relativno visokih pogreznjenih stroškov njihovega vzpostavljanja (glej OECD, 2013d: 249, 251). »Globalizacija ni vzrok šokov, lahko pa je zelo učinkovit mehanizem njegovih prenašanj« (OECD, 2013d: 244). Globalizacija je kot zakonski stan. Safedi iz OECD pravi: »Če eden od partnerjev zboli, se poveča nevarnost, da zboli še partner. To pa ne pomeni, da zakonski stan ni dober. Nekdo bi skušal rešitev iskati v ločitvi in samozadostnosti. Toda to bi pomenilo izgubiti vse prednosti takšne zveze« (Huwart in Verdier, 2013: 65).

Niti globalizacija niti kriza nista edina vzroka neenakomernega razvoja in neenakosti znotraj držav in med njimi, ki so eden od dolgoročnih, strukturnih povzročiteljev krize, obenem pa kriza neenakosti pogloblja. Čeprav kavzalnost poteka v obeh smereh, je globalizacija bolj boter, torej pogoj, kot pa mati, torej vzrok globalne krize. Rešitve je potrebno iskati ne le v prevladujočih tehničnih ukrepih znotraj obstoječega sistema (spodbujanju potrošnje, regulaciji ...) oziroma v krpanju sistema, temveč tudi v spremembi modela razvoja v smeri bolj »zelenega«, vzdržnega, vključujočega nacionalnega razvoja gospodarstev. Vključno s prerazporeditvijo dohodkov in bogastva. Ko bodo revni imeli več sredstev, bodo več trošili in s tem spodbudili razvoj. Kot pravi Milanović, se ve, kaj je potrebno storiti, da se zmanjša neenakosti. »Povišanje davkov na kapital. Povišanje davkov na visoke dohodke, kar predlaga tudi Piketty²⁸. Zamejitev najvišjega možnega dohodka. Povečanje sredstev, ki krepijo javno, brezplačno in vsem dostopno šolstvo. /.../ Zvišanje minimalne plače. Vse to so ukrepi, ki bi nedvomno zmanjšali neenakost. /.../ Težava je pomanjkanje politične volje in demokratičnega pritiska za uvedbo teh sprememb« (Milanović, 2013:11, 9). Kot pravi Žižek (2009: 20), je »kapitalizem, kakršen je, na apokaliptični točki; ne bo se mogel obdržati še več kot dvajset let, nadomestil ga bo avtoritarni režim ali pa nekaj novega«. Iluzorno je, da se lahko problem neenakosti reši z učinkovitejšo, darežljivejšo prerazporeditvijo, kajti v globalnem gospodarstvu »enostavno ni mogoče, da bi bila vsa gospodarstva visoko tehnološka, zelena, utemeljena na znanju, 'nekdo drug' pa proizvajalec osnovnih dobrin na podlagi nizke cene dela« (Kennedy, 2013: 11).

²⁸ »Prava rešitev je progresivni letni davek na kapital. Tako bi se izognili brezkončni spirali neenakosti, obenem pa ohranili konkurenco in spodbude za nove primere primitivne akumulacije« (Piketty, 2014: 399).

LITERATURA

- Acemoglu, Daron (2009): The crisis of 2008: structural lessons for and from economics. CEPR. Policy Insights 28: 1.
- Acemoglu, Daron in James Robinson (2012): Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty. New York: Crown Publishers.
- Aghion, Philippe, Eve Caroli in Cecilia Garcia Peñalosa (1999): Inequality and Economic Growth: The Perspective of the New Growth Theories. *Journal of Economic Literature* 37 (4): 1615–1660.
- Atkinson, Anthony B. (2009): The changing distribution of earnings in the OECD countries. Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson, Anthony B. in Salvatore Morelli (2011): Human Development Research Paper, 2011/06, Economic Crises and Inequality. Dostopno preko http://hdr-stats.undp.org/sites/default/files/hdrp_2011_06.pdf, 22. 1. 2014.
- Bordo, Michael, Alan Taylor in Jeffrey Williamson (2003): Globalization in Historical Perspective. Chicago: University of Chicago Press.
- Bower, Joseph L., Herman B. Leonard in Lynn S. Paine (2011): Global Capitalism at Risk; What Are You Doing About It? Business must confront the new challenges to the free market. *Harvard Business Review* 3: 1–9.
- Brassett, James, Lena Rethel in Matthew Watson (2010): The political economy of the Subprime crisis: the economics, politics and ethics of response. *New political economy* 1 (15): 1–7.
- CEPII-CIREM (2004): European industry's place in the International Division of labor: Situation and prospects. Poročilo za Generalni direktorat za trgovino pri Evropski komisiji, pripravili L. Fontagné, M. Fouquin, G. Gaulier, C. Herzog in S. Zignago. Pariz.
- Damijan, Jože (2009): Reševanje krize po skandinavsko: slovenska »slaba banka« in trg dela. *Dnevnikov objektiv*, 7. feb., 7. 2.: 14–15.
- Danninger, Stephan, Ravi Balakrishnan, Selim Elkdag in Irina Tytell (2009): Rapid Spread of Crisis Reflects Close Global Economic Ties, IMF Survey. Dostopno preko <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/res041609a.htm>, 22. 5. 2013.
- Delong, J. Bradford (2011): Economics in Crises. *The economics' Voice.*, 5. 2011: 1553–3832.
- Eichengreen, Barry (2011): When Fast Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China. NBER Working Paper.
- Engels, Friedrich (1844/1979): Očrti za kritiko nacionalne ekonomije. V Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela v petih zvezkih: I zvezek*, 209–244. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ferguson, Neil (2008): Full Marx. *Financial Times*, 17.–18. 8.
- Forbes, Kristin (2012): The "Big C": Identifying and Mitigating Contagion. MIT-Sloan School of Management. Dostopno preko <http://www.kansascityfed.org/publicat/sympos/2012/kf.pdf>, 19. 8. 2014.
- Forsgreen, Mats in Mo Yamin (2010): A Commentary on Adam Smith and International Business. *The Multinational Business review* 18 (1): 95–111.

- Friedman, George (2011): Global Economic Downturn: A Crisis of Political Economy. Dostopno preko <http://www.stratfor.com/weekly/20110808-global-economic-downturn-crisis-political-economy>, 10. 4. 2012.
- Friedman, Milton in Anna J. Swartz (1963): A Monetary History of the United States, 1867–1960. National bureau of economic research.
- Galbraith, John K. (1954): The Great Crash, 1929. Houghton Mifflin: New York.
- Gamberoni, Elisa, Erik von Uexull in Sebastian Weber (2010): The roles of openness and labour market institutions for employment dynamics during economic crises. Employment working papers 68. Ženeva: ILO.
- Gerlach, Michael (1992): Alliance capitalism: the social organization of Japanese business. Berkeley in Los Angeles: University of California Press.
- Ghemawat, Pankaj (2011): World 3.0. Boston: Harvard Business Review Press.
- Giddens, Antony (1999): Runaway World: How Globalisation is Reshaping our Lives. London: Profile Books.
- Gilpin, Robert (2001): Global Political Economy. Princeton in Oxford: Princeton UP.
- GlobScan (2012): Dostopno preko <http://www.globescan.com/commentary-and-analysis/press-releases/press-releases-2012/84-press-releases-2012/179-economic-system-seen-as-unfair-globalizacijabal-poll.html>, 25. 5. 2013.
- Guiso, Luigi, Paola Sapienza in Luigi Zingales (2009): Cultural Biases in Economic Exchange? The Quarterly Journal of Economics 124 (3): 1095–131.
- Guria, Angel (2013): People First! Uvodne besede generalnega sekretarja na forumu OECD 2013.
- Hall, Peter A. in David Soskice (ur.) (2001): Varieties of Capitalism: Institutional Foundations of Comparative Advantage. New York: Oxford University Press.
- Halper, Stefan (2010): The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century. New York: Basic Books.
- Hillebrand, Evan (2008): The Global Distribution of Income in 2050. World Development 36 (5): 727–740.
- Hillebrand, Evan (2010): Deglobalization Scenarios: Who Wins? Who Loses? Dostopno preko http://econpapers.repec.org/article/bpjglecon/v_3a10_3ay_3a2010_3ai_3a2_3an_3a3.htm, 20. 9. 2013.
- Hirst, Paul. Q., Grahame. F. Thompson in Simon Bromley (2009): Globalization in Question. Cambridge: Polity Press.
- Hughes, Barry, in Anwar Hossain (2003): Long-Term Socio-Economic Modeling. Dostopno preko <http://www.ifs.du.edu/ifsdev/documents/reports.aspx>, 20. 9. 2013.
- Hughes, Barry, Anwar Hossain in Mohammad Irfan (2004): The Structure of International Futures Model. Dostopno preko http://www.ifs.du.edu/assets/documents/StructureofIFsV1_0.pdf, 20. 9. 2013.
- Hughes, Barry in Evan Hillebrand (2006): Exploring and Shaping International Futures. Boulder: Paradigm Press.
- Huwart, Jean-Yves in Loïc Verdier (2013): Economic Globalisation; Origin and Consequences. Pariz: OECD.
- Jenkins, Stephen, Andrea Brandolini, John Micklewright in Brian Nolan (2011):

- The great recession and the distribution of household income. Poročilo za 13. konferenco Fundacije Rodolfa Debenedettija. Palermo, september.
- Kennedy, David (2013): International Legal Theory; Law and the Political Economy of the World. *Leiden Journal of International Law* 26: 7–48.
- Kay, John (2009): Narrow banking. Centre for the Study of Financial Innovation (CSFI).
- Keynes, Maynard J. (1936/2006): Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Kindleberger, Charles (1989): Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises. New York: Basic Books.
- Kovač Bogomir (2014a): Cerarjeva dilema. *Mladina*, 8. 8.: 31.
- Kovač Bogomir (2014b): Kapital v XXI stoletju. *Mladina*, 14. 8.: 21.
- Krugman, Paul (2012): Ustavimo to krizo takoj. Ljubljana: Modrijan.
- Laeven, Luc in Fabian Valencis (2008): Systemic banking crises: A New database. IMF working paper, WP/08/224, Washington DC.
- Lenin, Vladimir I. (1946): Imperializem kot najvišji stadij kapitalizma. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lovec, Marko in Marjan Svetličič (2011): Globalizacija, migracije in kriza. Teorija in praksa 48 (jubilejna številka): 1335–1355.
- Lindert, Peter in Jeffrey Williamson (2003): Does Globalization Make the World More Unequal? V Michael D. Bordo, Alan M. Taylor in J. G. Williamson (ur.), *Globalization in Historical Perspective*, 227–277. Chicago: University of Chicago Press.
- Maddison, Angus (2003): *The World Economy: Historical Statistics*. Pariz: OECD.
- Makarovič, Jan (2013): Za duhovno globalizacijo. V Slavko Splichal (ur.), *Globalizacija v dobro ali zlo? Zbornik ob 80-letnici akademika Zdravka Mlinarja*, Razprave 27, 23–36. Ljubljana: SAZU.
- Marx, Karl (1997): *Kapital I-III*, tretja izdaja. Beograd: Prosveta.
- Marx, Karl in Friedrich Engels (1975): *Manifest Komunistične stranke (komunistični manifest)*. Ljubljana: Komunist.
- McKinsey (2010): Five forces reshaping the global economy: McKinsey Global Survey, maj.
- Mencinger, Jože (2011): Prav nič škode ne bi bilo, če bi večino finančnih trgov odpravili. *Mladina*, 12. 8.: 20–21.
- Mencinger, Jože (2012): Ekonomije brez ideologije ni. *Vzajemnost*, november: 16–19.
- Mekina, Igor (2003): Marx in globalizacija, seminarska naloga na podiplomskem študiju mednarodnih odnosov. FDV, mimeo.
- Merhar, Viljem (2011): Ob prevodu dela Adama Smitha Bogastvo narodov. *Teorija in praksa* 48 (1): 136–143.
- Milanović, Branko (2005): *Worlds Apart: Measuring International and Global Inequality*. New Jersey: Princeton University Press.
- Milanović, Branko (2011): Branko Milanovic on Inequality and the Global Crisis. Dostopno preko <http://mikenormaneconomics.blogspot.com/2011/03/branko-milanovic-on-inequality-and.html>, 19. 8. 2014.

- Milanović, Branko (2013): Intervju. Dnevnik, Objektiv, 28. 12: 8–11.
- Milanović, Branko (2014): The return of »patrimonial capitalism«: review of Thomas Piketty's Capital in the 21st century. Journal of Economic Literature 52 (2): 519–34.
- Millsap, Daniel (2012): Cultural Awareness as a Negotiation Strategy. Dostopno preko <http://www.danielmillsap.com/research/cultural-awareness-as-a-negotiation-strategy.html>, 19. 8. 2014.
- Mlinar, Zdravko (2012): Globalizacija bogati in/ali ogroža? Ljubljana: FDV in Sazu.
- Mrak, Mojmir in Vasja Rant (2011): Vzroki svetovne finančne krize. Bančni vestnik 6 (11): 2–8.
- Newfarmer, Richard in Monika Sztajerowska (2012): Trade and employment in a fast-changing world. In OECD Policy priorities for international trade nad jobs. OECD.
- Nissanke, Machiko (2010): The Global Financial Crisis and the Developing World: Transmission Channels and Fall-outs for Industrial Development. Working paper 06/2009, UNIDO. Dostopno preko http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Publications/Research_and_statistics/Branch_publications/Research_and_Policy/Files/Working_Papers/2009/WP%2006%20The%20Global%20Financial%20Crisis%20and%20the%20Developing%20Wor.pdf, 25. 5. 2013.
- OECD (2010): Economic Globalization Indicators. Pariz: OECD.
- OECD (2011): Divided We Stand; Why Inequality Keeps Rising. Pariz: OECD.
- OECD (2012a): Inequality, the crash and the crises. OECD Observer, No 292, Q3.
- OECD (2012b): Policy Priorities for International Trade and Jobs. Pariz: OECD
- OECD (2013a): Fact book. Dostopno preko <http://dx.doi.org/10.1787/factbook-2013-en>, 19. 8. 2014.
- OECD (2013b): OECD International Direct Investment Statistics 2013. Pariz: OECD.
- OECD (2013c): OECD Economic Outlook. Pariz: OECD.
- OECD (2013d): Interconnected Economies; Benefiting from Global Value Chains, Preliminary version. Pariz: OECD.
- O'Neill, Jim, Anna Stupnytska in James Wrisdale (2011): It is Time to Re-define Emerging Markets, Goldman Sachs Asset Management. Dostopno preko <http://www.ivci.com.tr/Uploads/GoldmanSachsTurkeyBRIC.pdf>, 8. 10. 2012.
- Ortiz, Guillermo (2011): What Can the Developed World learn from the Latin American Debt and Mexican Peso Crises? Business Economics 47 (1): 2–13.
- Pavcnik, Nina (2011): Globalization and Within-Country Income inequality. ILO-WTO 2011: 233–260.
- Peterson Institute of World Economics (2012): Je deglobalizacija odgovor na svetovne tektonske spremembe in krizo? Washington DC. Dostopno preko http://www.iie.com/publications/chapters_preview/6062/iie6062.pdf, 23. 4. 2012.
- Piketty, Thomas (2014): Capital in the Twenty-First Century. Cambridge MA, London: The Belknap Press of Harvard University Press. Dostopno preko http://resistir.info/livros/piketty_capital_in_the_21_century_2014.pdf, 19. 8. 2014.
- Piketty, Thomas in Emmanuel Saez (2012): For Two Economists, The Buffet

- Rule is Just a Start. Dostopno preko <http://www.nytimes.com/2012/04/17/business/for-economists-saez-and-piketty-the-buffett-rule-is-just-a-start.html?pagewanted=all&r=0>, 13. 10. 2012.
- Pilat, Dirk in Anita Wolf (2005): Measuring the interaction between manufacturing and services, *dsti/doc* (2005)5, 31 May, OECD, Directorate for science, technology and industry, STI Working paper 2005/5.
- Phelps, Edmund S. (2009): The Future of Capitalism; Refounding Capitalism. *Capitalism and Society* 4 (3): članek 2.
- Phlipot, Constance (2010): Economic Diplomacy: Views of a Practitioner. V J. Boone Bartholomees, Jr. (ur.), *U.S. Army War College Guide to National Security Issues, Volume 1: Theory of War and Strategy*, 187–199. Carlisle: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College.
- Reinhart, Carmen in Kenneth Rogoff (2008): Banking Crises: An Equal Opportunity Menace. NBER Working Paper 14587. Dostopno preko http://www.eclac.org/noticias/paginas/3/35143/reinhart_rogoff2008bankingcrisis_w14587.pdf, 1. 9. 2012.
- Rizman, Rudi (2013): Izzivi in tveganja globalizacije. V Slavko Splichal (ur.), *Globalizacija v dobro ali zlo? Zbornik ob 80-letnici akademika Zdravka Mlinarja, Razprave* 27, 36–47. Ljubljana: SAZU.
- Rodrik, Dani (1997): Has Globalization Gone too Far? Washington DC: Institute for international Economics.
- Rodrik, Dani (1998): Why do more open Economies have bigger governments? *Journal of Political Economy* 106: 997–1032.
- Rodrik, Dani (2002): Globalization for Whom. Dostopno preko <http://harvardmagazine.com/2002/07/globalizacijabalization-for-whom.html>, 21. 4. 2012.
- Rodrik, Dani (2011a): The Future of Economic Convergence. Dostopno preko <http://www.hks.harvard.edu/fs/drodrik/Research%20papers/The%20Future%20of%20Economic%20Convergence%20rev2.pdf>, 20. 9. 2013.
- Rodrik, Dani (2011b): *The Globalization Paradox*. New York: W.W. Norton & Company.
- Roxburgh, Charles, James Manyika, Richard R. Dobbs in Jan Mischke (2012): *Trading Myths: Addressing Misconceptions about Trade, Jobs, and Competitiveness*. Boston: McKinsey Global Institute.
- Roubini, Nouriel in Stephen Mihm (2011): *Crisis economics: A crash course in the future of finance*. London: Penguin books.
- Schwab Klaus (2012): The End of Capitalism – so What Next? Dostopno preko <http://www.cbc.ca/news/politics/story/2012/01/25/pol-vp-milewski-davos-harper.html>, 25. 5. 2013.
- Seabrooke, Leonard (2010): What do I get? The everyday politics of expectations and the subprime crisis. *New political economy* 1 (15): 51–70.
- Shahrokhi, Manuchehr (2011): The Global Financial Crises of 2007–2010 and the Future of Capitalism. *Global Finance Journal* 22: 193–210.
- Shih, Stan (2005): *Reforgering Acer; Create, Grow and Challenge*. Peking: CTIC Publishing House.

- Skidelesky, Robert (2010): Why markets need government. OECD Observer, No 279.
- Soros, George (1987): The Alchemy of Finance. Hoboken, N.J.: John Wiley & Sons.
- Splichal, Slavko (2014): Globalizacija – komu »v dobro«, komu »v zlo«? Ljubljana: SAZU.
- Stiglitz, Joseph (2002): Globalization and its Discontents. London: Penguin.
- Stiglitz, Joseph (2006): Making Globalization Work. New York in London: W. W. Norton & Company.
- Stiglitz, Joseph (2010): Free-fall. America, free markets, and the sinking of the world economy. New York: Norton.
- Strange, Susan (1986): Casino Capitalism. London: Basil Blackwell.
- Strange, Susan (1998): Mad Money: From the Author of Casino Capitalism. Manchester: Manchester University Press.
- Subramanian, Arvind (2011): Eclipse; Living in a Shadow of China's Economic Dominance. Washington DC: Peterson Institute for International Economics.
- Svetličič, Marjan (1982): Transnacionalna podjetja. V Gojko Stanič in Samo Cejan (ur.), Družba, znanost, tehnologija: zbornik razprav, (Zbirka Družboslovje), 255–386. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Svetličič, Marjan (2001): Na Zahodu nič novega; svetovni kapitalizem po enajstem septembru. Gospodarski vestnik 50 (41): 25.
- Svetličič, Marjan (2004): Globalizacija in neenakomeren razvoj v svetu. Ljubljana: Založba FDV.
- Svetličič, Marjan (2008): Koga in zakaj stiska primež globalizacije? Družboslovne razprave 24 (58): 7–27.
- Svetličič, Marjan (2013): Je de-globalizacija odgovor na svetovne tektonske spremembe in krizo? V Slavko Splichal (ur.), Globalizacija v dobro ali zlo? Zbornik ob 80-letnici akademika Zdravka Mlinarja, Razprave 27, 139–155. Ljubljana: SAZU.
- The Economist (2011): Market of ideas. 9. 4. Dostopno preko <http://www.economist.com/node/18527446>, 25. 5. 2013.
- The Economist (2013): What kind of capitalism? World Economy Special report, 12. 10.: 20.
- Thurow, Lester (1992): Head to Head: The Coming Economic Battle Among Japan, Europe and America. New York: William Morrow and Company, Inc.
- Thurow, Lester (1996): The Future of Capitalism: how today's economic forces shape tomorrow's world. London: Penguin Books.
- Tkalec, Staša in Marjan Svetličič (2013): Can cooperation with BRICs and other GMs help the EU member states to exit the crisis? Mimeo.
- The Economist (2013): Going Global. 26. 10.: 73.
- Venette, Steven. J. (2003): Risk communication in a High Reliability Organization: APHIS PPQ's inclusion of risk in decision making. Ann Arbor, MI: UMI Proquest Information and Learning.
- Žižek, Slavoj (2009): O koncu kapitalizma. Mladina, 8. 3. Dostopno preko http://www.mladina.si/80335/08-03-2009-zizek_o_koncu_kapitalizma/?cookieu=ok, 20. 1. 2013.

- Wigan, Duncan (2010): Credit Risk transfer and crunches: global finance victorious or vanquished? *New political economy* 1 (15): 109–125.
- WESP (2014): *World Economic Situation and Prospects 2014*. New York: UN.
- WTO (2012): Slow global growth to hit trade in 2012 and 2013, WTO says. Izjava za javnost, 24. 9. Ženeva.
- Williamson, Jeffrey (2002): *Winners and Losers Over Two Centuries of Globalization*. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, Working Paper 9161.
- Wilson, Dominic in Roopa Purushothaman (2003): *Dreaming With BRICs: The Path to 2050*. Goldman Sachs Global Economics Paper No: 99. Dostopno preko <http://www.goldmansachs.com/our-thinking/topics/brics/brics-reports-pdfs/brics-dream.pdf>; 8. 10. 2012.
- Wilson, Dominic, Trivedi Kamakshya, Stacy Carlson in José Ursúa (2011): *The BRICs 10 Years On: Half Way Through The Great Transformation*. Global Economic Paper No: 208. Goldman Sachs Global Economics, 7. 12.: 30.